

Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe

Zostavili:

Alžbeta Uhrinová

Mária Žiláková

Békeška Čaba 2005

**POUŽÍVANIE
SLOVENSKEHO
JAZYKA
V BÉKEŠSKEJ ŽUPE**

Békešská Čaba 2005

Vydanie publikácie podporili:

Národný kultúrny fond MR

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Kultúrny, mládežnícky, športový a náboženský výbor
Zastupiteľského zboru Békešskej župy
Výbor pre národné a etnické menšiny
Zastupiteľského zboru Békešskej župy

Zostavili:

Alžbeta Uhrinová
Mária Žiláková

Recenzenti:

Anna Divičanová
Slavomír Ondrejovič

Jazykovi lektori:

Bronislava Holičová (slovenský text)
Pappné Prinzingler Valéria (nemecký text)

Preklady:

Etelka Rybová (str. 240 – 295., 325 – 337.)
Alexander Ján Tóth (resumé)

Do tlače pripravila:

Zuzana Gulyásová-Kunovacová

Návrh obálky:

László Lonovics

Grafy:

János Tóth
Alexander Ján Tóth

Vydavateľ:

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Za vydanie zodpovedá:

Alžbeta Uhrinová-Hornoková

ISBN: 963 86573 3 2

Typografia: Ancsin Pálné, Szabadkigyós
Tlačiareň: Mozi Nyomda Bt., Békéscsaba
Zodpovedný vedúci: Garai György

Obsah – Tartalom – Inhalt

ALŽBETA UHRINOVÁ:

Predslov

- Előszó
- Vorwort

9

JÁN GOMBOŠ:

Slováci v Békešskej župe po skončení tureckých vojen
a uzavretí mieru v Karlovci

- Szlovákok Békés megyében. A török háborúk,
illetve a karlócai békekötés után.
- Die Slowaken im Komitat Békés. Nach den türkischen
Kriegen und dem Frieden Karlóca

13

MÁRIA ŽILÁKOVÁ:

Premeny neštandardizovaných a štandardizovaných
podôb slovenského jazyka v Békešskej župe

- A Békés megyei szlovák települések funkcionális
nyelvi rétegeinek változásai
- Veränderungen auf den funktionellen sprachlichen
Ebenen der slowakischen Siedlungen im Komitat Békés

24

ALŽBETA UHRINOVÁ:

Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe

- Szlovák nyelvhasználat Békés megyében
- The Slovak Usage in Békés County

72

MÁRIA HOMIŠINOVÁ:

Otázka používania slovenského jazyka Slováckmi žijúcimi
v Békešskej župe v rôznych komunikačných situáciách
(z výskumu slovenskej inteligencie v Maďarsku)

- A szlovák nyelvhasználat kérdései a Békés megyei
szlovákok különféle kommunikációs helyzetekben

– The issue of use of Slovak language in various communication situations by Slovaks living in Bekes District	143
ALEXANDER JÁN TÓTH:	
Slovenčina v cirkvi v Békešskej župe	
– Szlovák nyelv a Békés megyei egyházakban	
– Die Benutzung der slowakischen Sprache in der Kirche im Komitat Békés	168
ALEXANDER JÁN TÓTH:	
O slovenskom jazyku v školách v Békešskej župe	
– Szlovák nyelv a Békés megyei iskolákban	
– Über die slowakische Sprache in den Schulen des Komitats Békés	182
TÜNDE TUŠKOVÁ:	
O znovuvydanom Čabianskom kalendári	
– Az újra kiadott Csabai kalendáriumról	
– Über den neuerschienenen Čabaer Kalender	202
KATARÍNA ŠEBOVÁ-MARUZSOVÁ:	
Znaky čabianskosti časopisu Čabän	
– A „csabaiság” jegyei a Čabän folyóiratban	
– Merkmale der Identität in der Zeitschrift Čabän	224
ALEXANDER JÁN TÓTH – TÜNDE TUŠKOVÁ – ALŽBETA UHRINOVÁ – MÁRIA ŽILÁKOVÁ:	
Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši	
– Nyelvi helyzetkép Tótkomlóson	
– Sprachliche Situation in Tótkomlós	240
ALŽBETA UHRINOVÁ:	
Slováci a slovenský jazyk v Telekgerendáši	
– Szlovákok és a szlovák nyelv Telekgerendáson	
– Die slowakische Sprache in Telekgerendás	325

Ukážky textov

– Szövegmelléletek	
– Textbeispiele	345

Na publikácii spolupracovali

– Szerzők, munkatársak:	
– Mitarbeiter der Publikation	483

Príloha – Mapa: Slováci v Békešskej župe

– Térképmelléklet: Szlovákok Békés megyében	
– Anhang – Karte: Slowaken im Komitat Békés	487

Slovenčina v cirkvi v Békešskej župe

Pri zmapovaní používania slovenčiny v Békešskej župe je dôležitou kapitolou cirkev a náboženstvo. Táto tematika je vo vedeckej literatúre ešte len čiastočne spracovaná. O súvislostiach etnokultúrneho vývoja a náboženstva písala Anna Divičanová vo svojich knihách *Jazyk, kultúra, spoločenstvo* (1999), *Dimenzie národnostného bytia a kultúry* (2002) a *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói* (2003). Dôkladne analyzovala etnické a náboženské zloženie slovenských lokalít v Maďarsku: dve tretiny Slovákov v Maďarsku sú evanjelici, katolícke osady sú väčšinou na Zadunajsku, v pilišských horách a na severe Maďarska, kým pôvodne lepšie situovaní evanjelici sa usadili na Dolnej zemi a v Novohradskej a Peštianskej župe. Vymedzuje tri typy lokalít: národnostne i nábožensky zmiešané, národnostne zmiešané, ale nábožensky nie a viacnásobne zmiešané: katolícki a evanjelickí Slováci. (Divičanová 1999, 26) Alžbeta Uhrinová venovala časť svojej doktorskej dizertácie používaniu slovenského jazyka v kostoloch, v cirkvi a náboženskom živote v Békešskej Čabe (2004, s. 132 – 145). Zo sociolingvistického hľadiska analyzuje javy, uvádza presné percentá, o ktoré sa budem opierať pri porovnaní tendencií. (Uhrinová 2004, 66.) Mária Žiláková sa pri výskume ľudového náboženstva tiež podrobne s zaoberala cirkevnou tematikou a náboženskými obyčajmi. (Žiláková 2001, 59 – 63.) Gábor Bielek (1998), Július Dedinský (1987) a Pavol Kovács (1998, s. 221 – 254. a prednášky *Z pohľadu vedy* 27. septembra 2003) a Zuzana Éliášová (diplomová práca 2000) tiež prispeli k spracovaniu dejín cirkvi v Békešskej župe.

Ako prvú časť celoštátneho výskumu som si vybral evanjelickú a katolícku cirkev v Békešskej župe. Nábožnosť Slovákov bola veľmi silná, návšteva kostola bola samozrejmosťou a do kostola chodili masy. Každý respondent staršieho veku mi o tom hovoril. V tradičnom živote malo náboženstvo centrálnu postavenie, bez ohľadu na vierovyznanie alebo na jazyk. Slovenské bohoslužby plnili aj úlohu vyjadrovania národnej spolupatričnosti. Plný dedinský kostol na slovenskej bohoslužbe mal svoje čaro.

Mojím cieľom bolo predovšetkým skúmať používanie slovenčiny, ale nemôžeme si dovoliť zameriavať sa len na jazykové údaje, musíme ich analyzovať aj zo spoločenskovedného hľadiska, hlavne keď ide o takú špecifickú tému, ako používanie slovenského jazyka v cirkvi v Maďarsku. Metódami výskumu boli návštevy bohoslužieb a svätých omší – pritom usilovné zapisovanie záznamov o jazykových javoch – a úprimné rozhovory s kňazmi a veriacimi o všeobecnej situácii v slovenskom náboženskom živote danej obce. Takéto interview nám ukážu špecifiká a charakteristické črty jazykového úzu v tomto úseku menšinového života a pritom sú plné života a zážitkov respondentov. Osobne som navštevoval kostoly v Békešskej Čabe (Békéscsaba), evanjelický a katolícky kostol, Čabačude (Csabacsüd), Kétsoproni (Kétsoprony), Slovenskom Komlóši (Tótkolmós) a na Sarvaši (Szarvas), rozprával som sa s farármi Alžbetou Nobikovou, Pavlom Kutyejom starším i mladším, Jurajom Petrovským a Gáborom Bielekom. Pozorovaním foriem používaného jazyka, rozhovormi s veriacimi aj kňazmi som sa dostal k údajom, ktoré sú charakteristické pre danú cirkev a z ktorých som sa snažil zistiť aj tendencie jazykového úzu. Zbieral som aj písomné materiály, pozoroval som spontánne rozhovory medzi veriacimi pred bohoslužbou a po nej a celkový prístup k slovenčine.

Evanjelická cirkev

Protestantské náboženstvo a biblický český jazyk znamenali kohéziu a zabezpečili etnickú identitu slovenských jazykových ostrovov v Maďarsku. Slováci od 18. storočia začali budovať svoje prvé inštitúcie, v novoosídlených lokalitách obyčajne najprv postavili kostol, potom školu. V Uhorsku boli výchova a zabezpečenie slovenských kňazov na Dolnej zemi riešené veľmi jednoducho: slovenskí farári prišli sem zo slovenského etnického územia Horného Uhorska celkom prirodzeným spôsobom. Rozpad spoločného štátu skomplikoval okrem iného aj vzťahy evanjelickej cirkvi na Dolnej zemi a na Slovensku. Trianon takmer zničil slovenskú cirkev v Maďarsku, lebo predtým farárov a učiteľov dostávali zo slovenského etnického regiónu Uhorska. Výmena obyvateľstva bola tiež príčinou veľkých strát – „vyniesli” najlepších Slovákov, povedal pán farár vo Viniciach v Békešskej Čabe Gábor Bielek. Jedným z najjasnejších dôkazov slovenskej identity bola

návšteva slovenských bohoslužieb a omší. To znamenalo v časo-
ch vy-
sidlenia zlé omen, radilo sa, aby si od toho odvykli tí, ktorí chceli
zostať.

Po roku 1918 sa stala spisovná slovenčina jazykom evanjelickej
cirkvi na Slovensku. V Maďarsku najprv ostala liturgickým jazykom
bibličtina, potom sme svedkami pokusov reformy v prospech spisovnej
slovenčiny, ktorá sa však úplne dodnes nepresadila. Celková proticir-
kevná éra od 1949 do 1989 tiež napomohla klesajúcim tendenciám
v evanjelickej cirkvi bez ohľadu na to, či boli omše a bohoslužby v ma-
ďarčine alebo v slovenčine. Medzi rokmi 1940 a 1970 maďarčina po-
stupne preniká do kostola slovenských osád v Maďarsku: najprv boli
bohoslužby raz do mesiaca po maďarsky, kam prišli väčšinou mladí.
Po roku 1990 nastáva regenerácia náboženského života. Znovuzakla-
dajú sa cirkevné školy a iné inštitúcie. Túto tendenciu sa Slovákom
v Maďarsku podarilo menej využiť, ako by na to boli dané možnosti.
Niektorí hovoria, že nebol záujem, príčinou môže byť aj strata 2-3 ge-
nerácií z hľadiska náboženského života. Najdôležitejším faktorom ne-
gatívnych tendencií v tejto oblasti môže byť to, že bohoslužby v slo-
venčine boli úzko späté s tradičnou ľudovou kultúrou. Tento spôsob
života už zanikol a s ním zaniká postupne aj slovenčina v cirkvi v Ma-
ďarsku. Evanjelická cirkev má u Slovákov aj symbolickú úlohu upev-
ňovateľa a nositeľa národnej identity. Musíme nájsť odpoveď na to,
prečo je pomalšie znovuoživenie slovenčiny v cirkvi v Maďarsku ako
v ostatných sférach života, prečo nie je dosť záujmu o túto problematiku.

Slovenčinu v kostole môžu používať kňaz aj veriaci, čo je ideálny
prípád. Niekedy sa však stáva, že veriaci by mali záujem o slovenskú
bohoslužbu, ale kňaz nehovorí alebo nevie po slovensky, ako naprí-
klad v Slovenskom Komlóši. V tomto prípade býva zvykom, napríklad
v Slovenskom Komlóši, že veriaci spievajú piesne z Transciscia. Nedos-
tatok kňazov cítiť aj na malom počte veriacich na slovenských boho-
službách. Ako je to možné? Alžbeta Nobiková, farárka zo Sarvaša,
mala v čase výskumu celokrajinskú putujúcu službu, aj u katolíkov
napríklad v Mlynkoch. Bolo to krásne aj namáhavé poslanie – cestuje
veľa, vidí osud Slovákov v Maďarsku, ktorí nebývajú v jednom bloku,
preto majú ťažšiu úlohu aj pri organizovaní duchovného života. Vždy
bolo treba „objednať si“ bohoslužbu vopred. Aj keď je Alžbeta Nobi-
ková ochotná ísť hocikam hocikedy, nie je to taký pocit, ako keď majú
vlastného slovenského farára v dedine, s ktorým môžu udržiavať kaž-
dodenný kontakt. Na druhej strane je už v niektorých osadách tak

málo Slovákov, ktorí by chodili do kostola, že „sa neoplatí“ mať vlast-
ného kňaza. Tým, že je bohoslužba v slovenčine, dajme tomu len raz
do mesiaca, aj to dosť nepravidelne, podľa dohody, začína klesať počet
účastníkov ešte razantnejšie. Od februára 2004 je platné regionálne
preorganizovanie slovenských evanjelických farárov. Centrá sú Bé-
kešská Čaba, Sarvaš, Níredháza (Nyíregyháza), Novohradská župa,
Malý Kereš (Kiskőrös) a Budapešť.

Starší a mladší pán Kutyej, pán farár Aradi a Kovács bývajú v Bé-
kešskej Čabe. Vedia po slovensky a slúžia aj pri bohoslužbách v ma-
ďarčine. Evanjelickí farári často nevedia o tom, či katolíci vôbec majú
omše v slovenčine, na poli slovenčiny nie je koordinácia medzi týmito
dvoma cirkvami. Samozrejme, nie je to povinné, ale v takej „krízovej
oblasti“ ako používanie slovenčiny v cirkvi by bolo užitočné vymieňať
si skúsenosti, poradiť sa navzájom. Občas sú aj kňazi dosť pesimistic-
ky ladení. Na otázku, čo bude o desať – dvadsať rokov so slovenčinou
v kostole, väčšinou odpovedajú, že vymretím starých predpokladá sa
úplný zánik. Podľa dnešných tendencií je to naozaj logická odpoveď,
nemáme čo vykresliť krajšie, bolo by to klamstvo. Ale v takej nálade
sa dá ťažko pracovať na obrátení situácie, na záchrane vecí.

Evanjelická cirkev má v Békešskej župe niektoré inštitúcie, kde
by bola možnosť uplatnenia slovenčiny. Pri Békešskej Čabe je staro-
binec, kde bývajú aj starší Slováci a kde má pán farár Kutyej pra-
videlne službu. V Evanjelickom gymnáziu v Békešskej Čabe mali po
roku 1990 výuku slovenčiny, ale nebolo dosť záujemcov, preto výučbu
tohto predmetu skončili. Náboženská výchova je tiež len v maďarčine.

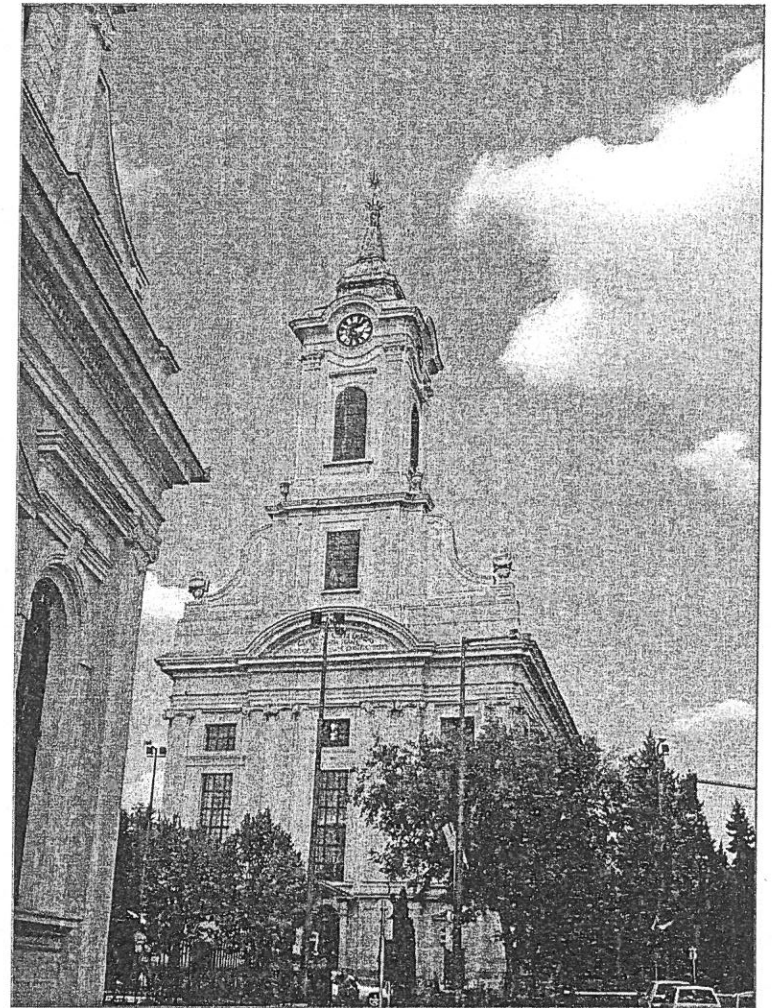
Z hľadiska písanej náboženskej kultúry sa stretávame s obrov-
ským bohatstvom a veľkými hodnotami nielen u Slovákov v Békeš-
skej župe, ale aj v celom Maďarsku. Týka sa to najmä archaických
prvkov jazyka spevníkov, funebrálov, biblií. Počas reformácie v celej
Európe preložili Bibliu do národných jazykov. Slováci v období refor-
mácie ešte nemali kodifikovaný spisovný jazyk, preto používali bib-
lickú češtinu. Týmto jazykom písal aj čabiansky duchovný Ľudovít
Haan, Samuel Tešedík starší a ostatní duchovní v župe. Biblia, Citha-
ra Sanctorum (Transciscus), Funebrál a Pašie sú najdôležitejšie nábo-
ženské knihy evanjelických Slovákov aj na Dolnej zemi. Čabania dali
viazať spevník v kníhviazačstve Semenkárovcov. Krycia doska knihy
bola pokrytá mosadznými plieškami, používali vyryté ozdoby s jed-
noduchými motívami, zatvárala sa dvoma pántmi. Starší ľudia chodili
do kostola aj ráno. Transciscus nechávali v kostole v lavici na svojom

mieste. Transcius preložil do maďarčiny a vydal ho stredoškolský profesor v Níredháze dr. Jozef Vietoris v r. 1936. Dodnes je to jediný preklad do maďarčiny. Békeškočabianska evanjelická cirkev v r. 1937 vydala Transcius. Bolo to tretie vydanie v Dolnej zemi. 30. augusta 1936 vo veľkom chráme oslávili 300. výročie prvého vydania Transcia. Transcius slúžil aj ako domáca kronika. Sú v ňom zaznamenané údaje o narodení a smrti členov rodiny. Bol som svedkom viacerých diskusií o tom, či je to dobrá stratégia držať sa starej, pre mladších ťažko zrozumiteľnej bibličtiny, či tento zvyk nebol jednou z príčin oslabenia slovenskej ev. cirkvi v Maďarsku (pozri dizertačnú prácu Tündy Tuškovej). V školách bola dilema, či vyučovať v nárečí a týmto konzervovať stav, alebo používať spisovnú slovenčinu – rozhodlo sa, že budú vyučovať kodifikovaný variant s tým, že upozorňujú na hodnoty dialektov. K takémuto jednoznačnému rozhodnutiu v cirkvi nedošlo; v Pitvaroši, Slovenskom Komlóši a Békešskej Čabe sa Transcius používa, lebo používanie slovenčiny nebolo prerušené. Veriaci vedia pesničky, nechcú sa naučiť nové, iné. Spevníky dostávali na konfirmáciu, nechcú ich zmeniť. Dostávali nové spevníky i Bibliu zo Slovenska. Bibliu používajú všade v novom preklade. Pre starých je to pamiatka: nielen bibličtina, ale aj bohoslužba v slovenčine im pripomína veky, keď boli mladí a kostol bol plný.

Veľký evanjelický kostol postavili v *Békešskej Čabe*, preto lebo veriaci sa už do malého nevmetili. V roku 2003 sa konajú bohoslužby na fare na Lutherovej ulici, v zborovej sieni s maximálne 15 účastníkmi, ale aspoň každé ráno o ôsmej hodine, nie tak zriedkavo, ako v menších lokalitách. Kázeň odznie v spisovnej slovenčine pod vplyvom čabianskeho nárečia, kým piesne spievajú z Transcia v bibličtine. Predstavuje to rovnováhu: starší majú možnosť spievať tak, ako si zvykli, a kázeň je modernizovaná, aby jej každý rozumel. Tu slúžia farári Kutyejovci, ktorí sa aktívne angažujú aj v slovenskej samospráve.

V novom kostole v *Békešskej Čabe – Viniciach* slúži pán farár Pavol Kutyej starší, slovenskú bohoslužbu má v utorok a štvrtok o ôsmej ráno a v nedeľu o 8.45 hod. Slovenská bohoslužba je v druhý deň veľkých sviatkov, vtedy príde maximálne 20 – 30 ľudí. Kňaz nechce zanechať rannú bohoslužbu, aj keď v tom čase málokto chodí do kostola. Nechce, aby sa táto tradícia prerušila počas jeho služby. Systém jazykov je podobný ako na Lutherovej ulici, ale kantor tu nevie po slovensky, tak o tom, čo budú spievať, sa dohodnú po maďarsky. Používajú starý Transcius, vo výslovnosti je cítiť čabianske

nárečie – namiesto e – o, bez ř. Pri sviatočných príležitostiach sa vyskytuje aj striedanie slovenských textov s maďarskými: spev je po slovensky a Božie slovo po maďarsky – pretože všetci Slováci vedia po maďarsky, ale Maďari nerozumejú slovenčine.

Veľký evanjelický kostol v Békešskej Čabe

Aj sem chodia prevažne starší, za posledných 30 rokov mali len 5 – 6 konfirmácií po slovensky. Starí cítia, že slovenčina znamená pre nich korene, ale nikoho nemôžu nútiť, aby išiel do kostola. Podľa pána farára by bolo potrebné, aby deti nielen študovali jazyk, ale aj v ňom žili, napr. nepoužívali by pri hrách len maďarčinu (pozri ešte Eliášová, 2000).

Telekgerendás (Telekgerendás) bol založený v r. 1951. Toto územie patrilo k obrovskému čabianskemu chotáru s mnohými sálašmi. Žili tu evanjelickí Slováci, kým v Kétsoproni s podobnou históriou katolíci. Toto územie bolo postihnuté udalosťami po r. 1945. Jedna časť tu žijúcich Slovákov sa vystaňovala na Slovensko, iní opustili svoju osadu následkom kolektivizácie. Časť sálašov poštátnili, bol vytvorený štátny majetok. Z niekdajších 514 sálašov je teraz obývaných len 25, ostatné zbúrali. V novej obci z pôvodných evanjelických Slovákov zostal len zlomok. Obecná rada im pridela pozemky na výstavbu domu. Z pôvodnej békeškočabianskej evanjelickej cirkevnej obce bola založená cirkevná obec 9. decembra 1990. Výstavba kostola sa začala 14. júna r. 1991 pod vedením seniora Ladislava Táberského. Dnes kostol slúži evanjelikom, katolíkom a kalvínom. Slovenská bohoslužba je veľmi zriedkavo, len keď príde hostujúci farár. Býva to pri väčších sviatočných príležitostiach, raz do roka, ale naposledy to bolo v roku 2000.

V *Čorváši* (Csorvás) je slovenská bohoslužba raz do roka. Tento rok bola prvý raz, predtým Nóbiková darmo volali veriaci, ale farár ju nepustil do kostola. Keď bola slovenská bohoslužba, tak bola zadržaná v kultúrnom dome.

V *Sarvaši* (Szarvas) každú poslednú nedeľu ráno, teda raz do mesiaca, bohoslužby navštevuje 10 – 20 ľudí. Pred bohoslužbou a po nej medzi sebou hovoria veriaci väčšinou po maďarsky, to aj pokladajú za celkom prirodzené. Starší sa naučili po maďarsky až v škole, ale potom slovenčinu nevelmi používali, na pracovisku napríklad vôbec nie. Alžbeta Nobiková káže v sarvašskom nárečí, aj čítanie z Biblie je nárečovo ovplyvnené. Kantor nevie po slovensky, preto čísla spevov odznejú najprv po maďarsky, až potom po slovensky. Spevník je v spisovnej slovenčine, ale tak málo veriacich spieva, že ani nepočúť, či to vyslovia nárečím, ale podľa údajov z iných kostolov dá sa predpokladať, že áno. Po slovenskej bohoslužbe nasleduje hneď maďarská, časť veriacich sa zúčastňuje aj na tej. Sem chodia aj mladí, spieva chór evanjelického gymnázia.

Roje zo Sarvaša založili *Kondoroš* (Kondoros). Tu si kúpili pôdu aj čabianski gazdovia. Obec bola založená v r. 1875. Evanjelici majú samostatnú cirkevnú obec a duchovného. Tiež Sarvašania založili Čabačud v r. 1924 a Kardoš v r. 1969. Alžbeta Nobiková chodí slúžiť do *Čabačudu* raz za mesiac, a to každú poslednú nedeľu popoludní po sarvašskej bohoslužbe. Používajú sa spevníky v novom preklade, vydanie z r. 1995 v Liptovskom Mikuláši. Veriacich je asi 10, pred bohoslužbou a po nej sa medzi sebou zhovárajú po maďarsky. Nobiková vysvetľuje po maďarsky, ktorú pieseň budú spievať, ale počas bohoslužby už povie čísla spevov po slovensky, lebo kantor rozumie slovenčine. Spevy spievajú veľmi aktívne, text v spisovnej slovenčine vyslovujú pod vplyvom sarvašského nárečia. Najstarší (asi nad 75 r.) vyslovia modlitby písané v spisovnej slovenčine ako v bibličtine. Napríklad v salutácii je napísané: „*i s duchom tvojím*“, a dobre počúť, že oni povedia: „*i s duchem tvým*“. Modlitbu Otče náš tiež začnú v bibličtine, ale potom ju miešajú so slovenčinou. Nobiková káže v sarvašskom nárečí: „*Keď merkuvať máme na eno druhého*“.

V rokoch 1870 – 1880 parcelovaním a prenajímaním vyše 60 čabianskych slovenských evanjelických rodín získalo pôdu v *Medešedháze* (Medgyesegyháza). Potom sa tu aj usadili. Obec bola založená v r. 1893, vtedy vznikla aj cirkevná obec. Prvým kňazom od r. 1889 bol Ondrej Žilinský. On dal postaviť terajší pekný kostol, ktorý bol vysvätený v r. 1899.

Dávnejšie bola slovenská bohoslužba každú nedeľu. Nobiková prosili veriaci, aby zase bola slovenská bohoslužba, ale tamojší farár jej to nedovolil. Keby sa sťažovala vo vyšších cirkevných kruhoch, ani tam by nenašla porozumenie, informovala ma farárka Nobiková.

V *Slovenskom Komlóši* (Tótkomlós) sa v r. 1746 usadili tí slovenskí luteráni, ktorí dovtedy štyri roky žili v Szentandrási. Usadili sa na majetku zemepána Józsefa Rudnyánszkeho. Prvým kňazom Komlóšanov bol Ján Szarkóczy. Komlóšania pochádzali zo Zvolenskej, Gemerskej a Hontianskej stolice. Najprv sa tu usadilo 45 rodín zo Szentandrása. Druhá časť, 58 rodín, pochádzala zo severných stolíc. Obec sa stala obchodným centrom celého okolia. Komlós mal silnú evanjelickú cirkevnú obec s vynikajúcimi duchovnými, ako bol Pavol Walaský, Samuel Horváth, Pavol Gajdác. Ich literárna tvorba bola tiež uznávaná. V období služby Juraja Sextyho bol postavený terajší kostol, ktorý je najväčší a najkrajší chrám boží v celom okolí. Bol vy-

svätený v r. 1795. Alžbeta Nobiková slúži raz-dvakrát do mesiaca, väčšinou keď sú veľké sviatky. Na tabuli kázní je napísané švabachom:

„I-IV Píseň
Na půl kázní ... Werš
Na východ ..... Werš“

Je to stará drevená tabuľa, ale k tomu patriace drevené čísla sa už nepoužívajú, sú nahradené papierom vytlačeným na počítači: „PASSIO 76. oldal“.

Na Veľký piatok r. 2003 boli teda pašie. Používali vydanie Vydavateľstva Transcuscus, a. s., v Liptovskom Mikuláši v r. 1992 s názvom Sväté pašie. Je to moderné vydanie v spisovnej slovenčine, ale nápevy sú dané v bibličtine:

„Nápev: *Dokonáno, měj v paměti*
Text: *Dokonané na paměti*“

Veriaci to krásne spievajú, spisovné slová niekedy vyslovia v komlóšskom nárečí (*odpovedal – odpoviedau*). Výslovnosť starších ovplyvňuje bibličtina, lebo boli zvyknutí na spevy v tomto jazyku (*svätý – svatý, diabol – dábol, dychtiac – dychtác*).

Pretože na bohoslužbe je asi 20 ľudí, ktorí sa poznajú, spevy si vyberajú podľa dohody: „*Tristosedemdesiatdva budeme spievať*“ Tí, ktorí to nepočuli dobre, opýtajú sa: „*Kelko?*“ Na konci ešte chcú spievať „*Zem trasiť*“. Je to veľmi familiárne správanie.

Znovuosídlenie *Velkého Bánhedeša* (Nagybánhegyes) sa konalo v r. 1842. Podľa Ludovíta Haana a D. Zajacza sa tu usadili evanjelickí Slováci z Nadlaku, obec dostala názov Slovenský Bánhedeš. V r. 1855 sa tu usadili rodiny zo Slovenského Komlóša a v r. 1873 20 rodín z Čaby. Usadlíci nevlastnili pozemky. Každá rodina dostala 21 jutár pôdy. V r. 1908 dostala názov Veľký Bánhedeš. V r. 1857 vznikla samostatná evanjelická cirkevná obec. V r. 1859 postavili prvý malý kostol (Ján Kutlík ml.). Terajší veľký, pôvabný kostol postavili v r. 1895, vtedy tu slúžil duchovný László Leszich. Obec sa rýchlo rozvíjala. Aktuálne informácie mám o tom, že od 80. rokov majú len maďarskú farárku Magdalénu Házióvú (pred tým Miklós Feszt bol od 1953, ktorý kázal aj po slovensky), ale raz mesačne spievajú v kostole po slovensky.

V porovnaní s údajmi, ktoré získala Alžbeta Uhrinová vo výskume používania slovenčiny v kruhu inteligencie v Békešskej Čabe (Uhrinová 2004), dá sa skonštatovať, že malý počet návštevníkov kostolov je charakteristický nielen pre sídlo župy, ale aj pre okolité obce. V dedinskom alebo malomestskom prostredí sa dalo očakávať, že náboženský život v slovenčine sa viac zachová. Veriaci pokladajú používanie slovenčiny v kostoloch za druhotné a takýchto obradov sa zúčastní len staršia generácia. Náboženská výchova v skúmaných lokalitách nie je v slovenčine, čo je tiež z nášho hľadiska nepriaznivé.

Katolícka cirkev

Katolícka cirkev sa do 20-tych rokov 20. storočia menej starala o jazyk, lebo latinčina neutralizovala jazykové problémy. Hoci väčšina Čabánov bola evanjelického vierovyznania, predsa boli pred rokom 1947 rímskokatolícke sväté omše každú nedeľu vo veľkom katolíckom kostole. Po uvedenom roku sa tento zvyk prerušil, ľud strašili autority tým, že keď budú chodiť na slovenskú omšu, tak budú vysídlení. V Békešskej župe boli katolíci v menšine v porovnaní s evanjelikmi. Z katolíkov sa presídlilo menej, kňazi ostali doma. Trauma bola taká veľká, že slovenská vec bola v katolíckej cirkvi zlomená. Pán farár Juraj Guliga v roku 1993 zaviedol slovenské omše znovu. Niektorým veriacim slzy tiekli, keď počuli slovenské slovo v kostole. (Prameň: Gábor Bielek) Pán farár Juraj Petrovský z Kondoroša je jediný katolícky kňaz v Békešskej župe, ktorý káže po slovensky. Žije v Kondoroši, ale tam má slovenské omše len málokedy, približne raz do roka. On chodí slúžiť do Kétšoproňa a do Békešskej Čaby. Druhý farár, evanjelický v Kondoroši, je tiež slovenského pôvodu, no nekáže po slovensky.

V Békešskej Čabe žije opát Gábor Bielek, ktorý napísal knihu *Lexikón békeščabianskych katolíckych rodín (1750 – 1895)* v maďarčine a tým prispel k dejinám Slovákov v Čabe, ale, bohužiaľ, nevie po slovensky; napriek tomu jeho kniha vyšla aj v slovenskom preklade, vydala ju Čabianska organizácia Slovákov. Je inak slovenského pôvodu a má styky s cirkvou na Slovensku. „*V poslednej dobe slúžilo tu aj zopár kňazov zo Slovenska, ale nem volt megfelelő a közeg – tartózkodás van az egyházon belül a szlovákokkal szemben. Biskup Ján Sokol*

je duchovným zahraničných Slovákov.” povedal Juraj Petrovský, ktorý mal nedávno svoju zlatú omšu.

V celej Békešskej župe na slovenských svätých omšiach používajú biblie i spevníky v novom preklade v spisovnej slovenčine na základe Cantus Catholici.

Békešská Čaba (Békéscsaba) je centrom katolíckych Slovákov v Dolnej zemi. Koncom 19. storočia sem prišli aj gréckokatolíci zo Šarišskej župy – Rusíni, ktorí sa potom asimilovali ku katolíckej väčšine. V polovici 19. storočia boli ešte dve sväté omše, jedna v slovenčine, druhá v maďarčine. Teraz je tu slovenská omša každý posledný štvrtok mesiaca večer vo veľkom rímskokatolíckom kostole. Pán farár Juraj Petrovský káže pred 30 – 50 veriacimi, z ktorých je asi 5 – 10 mladších ako 35 rokov. Káže v spisovnej slovenčine. Veriaci tu nepoužívajú spevníky, ale vždy dostanú aktuálne spevy a celý text liturgie v xeroxovanom zošite. Napriek tomu nie sú veľmi aktívni v spievaní ani v modlení nahlas. Asi 5 ľudí odpovedá nahlas na liturgické otázky. Aby slabosť spievania nebola trápna, pán farár nahral na kazetu spevy, ktoré dostal zo Slovenska, aj sám si naspieval niektoré. Spevy, ale aj časti liturgie (napr. Sanctus) pustí z magnetofónu, tak prebieha istá časť omše z play-backu. Tak sa nahrádza kantor. Ďalšiu pomôcku, premietacie plátno na texty spevov, nevyužívajú, asi pre slabý zrak starších veriacich.

Nárečie skoro vôbec nepočuť, okrem niektorých fonetických javov. Maďarčina sa prejavuje zriedkavo, hlavný korpus textu omše je čistá slovenčina. Oznamy sú potom úplne po maďarsky. V kázni sa vyskytujú maďarské výrazy (napr. kórház). Sú to tie novšie slová, ktoré sú u Slovákov v Maďarsku bežne používané po maďarsky. Pán farár Petrovský mal v tomto roku (2004) svätú omšu v slovenskom jazyku v Kétšoproni.

Kétšoproň (Kétsoprony) je obec tradične katolícka, predsa tu nemajú kňaza, ktorý by vedel po slovensky. Táto osada bola do 50. rokov 20. storočia súčasťou Békešskej Čaby, tu žijúci Slováci sú tiež čabianskeho pôvodu. Nielen historické paralely sú zaujímavé, aj dnešná situácia katolíckej sv. omše je podobná ako v Čabe. Mesačne raz sem chodí z Kondoroša Juraj Petrovský napriek zdravotným ťažkostiam. Podobne ako v Čabe aj tu sú kopírované texty a magnetofón na pomoc pri spievaní. Na svätej omši odznie všetko v spisovnej slovenčine, pred omšou a po nej však po maďarsky. V Kétšoproni je kostol od r. 1938, ale omše sú, aj boli maďarské, okrem tých, keď príde

Petrovský. Počet účastníkov je okolo 10 ľudí, prevažne zo staršej generácie.

V Gerendáši žijú evanjelici a katolíci miešane, ale o slovenskej omši nie sú údaje. V Slovenskom Komlóši sú katolíci Maďari a Rómovia. V Endrőde bola slovenská katolícka svätá omša pred viac než 100 rokmi.

Rímskokatolícka náboženská výchova nie je zastúpená v slovenčine ani fakultatívne v školách Békešskej župy. Katolíkov tu bolo vždy menej ako evanjelikov, ale pozitívnym javom je, že v Békešskej Čabe vidno aj mladších na slovenských svätých omšiach. Veľa by znamenalo pre zachránenie slovenských omší, keby sa pomocou slovenskej náboženskej výchovy podarilo zapojiť mladých. Na to však chýba mladý aktívny slovenský kňaz. Juraj Petrovský totiž urobí všetko, čo môže, ale len on sám nemôže zmeniť negatívne tendencie. Omladenie katolíckej cirkvi v Maďarsku, aj v celej Európe má už očividné výsledky: kostoly na Slovensku a v tradičných katolíckych oblastiach Maďarska sú znovu plné ľudí, u dolnozemsých Slovákov z toho ešte málo cítiť.

Katolícka a predtým u dolnozemsých Slovákov v oveľa mohutnejšia evanjelická cirkev sa dostali do podobnej situácie z hľadiska používania slovenčiny: ku konečnej fáze doslovného výmretia. Starí, kým žijú, si občas zalistujú v starom Transciu, hoci piesne väčšinou vedia naspamäť. Ale kto to potom bude čítať?

Kňazi sa snažia, o to aby veriacich by bolo aspoň zopár. Akým smerom sa bude súčasná situácia vyvíjať, ťažko predpokladať. Máme niekoľko „stratených generácií“, ktorých príslušníci už na slovenskú bohoslužbu/omšu chodiť nebudú. V školách sa však dosť detí učí slovenčinu. Či im raz príde na um modliť sa po slovensky? Bez pastiera ťažko. Bolo by užitočné zaviesť náboženskú výchovu po slovensky do slovenských škôl. Kostol ani vtedy nebude plný, ale volačo by sa dalo zachrániť.

Z jazykového hľadiska je najcharakteristickejším javom to, že slovenčina, aj keď sa používa pri obradoch, má viac sakrálnu ako komunikačnú úlohu. Stará generácia návštevujúca kostoly je zvyknutá na piesne v slovenčine, ale medzi sebou, pred bohoslužbou a po nej sa rozprávajú po maďarsky alebo miešane. Popri sakrálnej funkcii má tu slovenčina aj istý tradičný ráz: „*Tak sa modlili aj naši predkovia*” – povedia starí. Mlašiu generáciu to už veľmi nepritahuje, aj keď sa v škole učí slovenčinu.

Bibliografia

- BIELEK Gábor:
Lexikón békéščabianskych katolíckych rodín. Békešská Čaba: Čabianska organizácia Slovákov, 1998.
- DEDINSKÝ, Július:
A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba, 1987.
- DIVIČANOVÁ, Anna:
Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Békešská Čaba – Budapešť, 1999.
- GYIVICSÁN Anna:
Szlovák szó a magyarországi templomokban. In: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói. Békéscsaba, VÚSM, 2003.
- KOVÁCS Pál:
Evangélikusok. In: szerk. Käfer I. – Köteles Lajos, A művelődés évszázadai Békéscsabán. Békéscsaba Megyei Jogú Város, Békéscsaba, 1998, s. 221 – 254.
A békéscsabai szlovák evangélikus egyház missziója a 18. században. Prednáška na podujatí Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku 27. septembra 2003. Békešská Čaba, 2003.
- JANECSKÓ János:
Naša kultúra a osud – evanjelici v Békešskej župe. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba, 2003.
- ÉLIÁŠOVÁ, Zuzana:
Dejiny evanjelickej farnosti v Békešskej Čabe – Viniciach (Diplomová práca) Békešská Čaba, 2000.
- TUSKA Tünde:
A „Čabiansky kalendár” 1920 – 1930 évfolyamaiban megjelent cikkek nyelvszemlélete – dizertačná práca Budapest – Békéscsaba, 2002.
- UHRINOVÁ, Alžbeta:
Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe. Békešská Čaba, VÚSM, 2004.
- ŽILÁKOVÁ, Mária:
Ludové modlitby pilišského regiónu. In: Národopis Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba, 2001.

REZÜMÉ

Szlovák nyelv a Békés megyei egyházakban

A tanulmányban szociolingvisztikai módszerekkel elemezzük azt, hogy hol és milyen gyakran tartanak istentiszteletet, szentmisét szlovák nyelven Békés megyében, és milyen nyelvi helyzet jellemző ezekre.

A nyelvhasználati tendenciákat történeti, társadalmi és szöveg-háttérben vizsgáljuk egy egész országra kiterjedő kutatási program első részeként.

Különös figyelmet szentelünk az evangélikusok nyelvhasználatának, ahol a biblikus cseh – irodalmi szlovák ellentét ma is aktuális probléma.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Benutzung der slowakischen Sprache in der Kirche im Komitat Békés

In der Studie wird mit soziolinguistischen Methoden untersucht, wo und wie oft ein Gottesdienst auf Slowakisch gehalten wird, was in welchen Situationen für den Sprachgebrauch charakteristisch ist. Als Teil einer landesweiten Studie wird hier ein komplexes Bild der noch geliebten Funktion der slowakischen Sprache in der evangelischen und katholischen Kirche im Komitat Békés gegeben.

Die Tendenzen des Sprachgebrauchs werden auf historischen, sozialen Ebenen in Texten bearbeitet.

Besonders wird der Sprachgebrauch der lutheranischen Slowaken analysiert, wo die biblische tschechische Sprache und die slowakische Schriftsprache konkurrieren.